

Вацеба Р. М.,
аспірант кафедри історії середніх віків та візантиністики,
Львівський національний університет
ім. Івана Франка, м. Львів, Україна,
e-mail:-----

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВИ У ПОЛАБСЬКИХ СЛОВ'ЯН: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР ІСТОРІОГРАФІЇ

Стаття висвітлює ключові проблеми дослідження державотворчих процесів та трансформацій форм політичного устрою на теренах слов'янського Полаб'я. Проаналізовано історіографічні моделі суспільно-політичного розвитку полабських слов'ян, основні підходи до визначення часу появи державних утворень у регіоні та періодизації етапів їхнього розвитку. Розмаїття і взаємовиключність існуючих концепцій обумовлює актуальність аналізу історіографії.

Вагомою проблемою є застосування істориками різних методологічних підходів за відсутності єдиного загально визнаного тлумачення термінів. В історіографії другої половини XIX ст. домінувала концепція традиційного, племінного устрою ранньосередньовічного полабського суспільства. У працях істориків-позитивістів, зокрема, К. Ваховського, О. Бальцера, С. Закревського, С. Арнольда, З. Войцеховського вже найдавніші політичні утворення полабських слов'ян розглядаються, як утворення державного типу. Послідовники марксистської парадигми, співвідносячи державотворчий момент з переходом від первіснообщинного суспільства (військова демократія) до класового (ранньофеодальна держава), датували цей процес на Полаб'ї періодом до кінця VIII ст. (В. Корольок) чи до середини XI ст. (Г. Лябуда, Р. Марціняк), або ж вважали його незавершеним навіть у середині XII ст. (В. Ронін і Б. Флоря). Виходячи з конструктивної теорії соціальної еволюції Л. Лозни, Ф. Бірманн і М. Тимовський розглядають князівства слов'янського Полаб'я VIII-IX ст., як і синхронні їм політичні утворення на теренах пізнішої держави П'ястів в межах моделі вождівства та різноманітних її варіацій.

У пропонованому дослідженні наведено критичні міркування щодо можливості функціонування у полабослов'янському суспільстві феодальної системи та провідної ролі вождівських інституцій. Запропоновано розглядати державотворчі процеси на Полаб'ї в контексті переходу від традиційних форм політичного устрою до дружинної держави.

Ключові слова: полабські слов'яни; Полаб'я; вождівство; дружинна держава; ранньофеодальна держава.

«...В міру ускладнення проблем також ускладнюються засоби, щоб їх розв'язати. Але необхідно, щоб кожне нове покоління опанувало ці засоби. Між ними, конкретно кажучи, є один, що зовсім ясно зв'язаний з поступом цивілізації, а саме: мати багато

минулого за плечима, багато досвіду; одне слово, історія...» (Хосе Ортега-і-Гассет) [18, с. 72]. Впродовж останніх тисячоліть державотворчі процеси визначали політичну картину світу, а сучасне життя пересічного європейця нерозривно пов'язане з функціо-

нуванням державних інституцій. Тож наведені тут слова іспанського мислителя влучно обґрунтовують вагоме місце, яке посідають уявлення про державу і її генезу в системі історичних та політологічних знань, вказуючи також на актуальність дослідження державотворчих процесів у слов'янському Полаб'ї. В той же час, розвиток історичної науки, а отже й вирішення будь-яких проблем в її межах уможливорює наявність специфічної форми історичного досвіду – результатів наукових досліджень. При цьому висновки дослідників щодо проблеми формування держави у полабських слов'ян подекуди є взаємовиключними, що й обумовлює необхідність аналізу історіографії та основних проблем дослідження зазначеної тематики.

Поняттям “полабські слов'яни” в історіографії прийнято окреслювати групу розрізнених слов'янських племен (переважно лехітського та сербо-хорватського походження), котрі наприкінці VI – на початку VII ст. розселилися на території між Заале і Ельбою на заході, Балтійським морем на півночі, Бобром, Квісою і Одером на сході та Рудними горами на півдні. Більша частина цієї території у X–XII ст. перейшла під німецький контроль, а слов'янське населення регіону поступово асимілювалося з німцями. Сформована тут нова політична організація була мало пов'язана зі слов'янськими політичними утвореннями, тож хронологічні межі проблеми формування держави у полабських слов'ян охоплюють період від кінця VI до X та XII ст. у Південному і Північному Полаб'ї відповідно.

Наукове дослідження державотворчих процесів у полабських слов'ян утруднюється обмеженістю джерельної бази, наявністю нерозв'язаних досі питань локального характеру та застосуванням істориками різних методологічних підходів за відсутності єдиного загально визнаного тлумачення термінів.

Через відсутність у полабських слов'ян власної писемної традиції основу джерельної бази складають матеріали археологічних досліджень, лінгвістичні дані, а в першу чергу – праці західноєвропейських хроністів, на зразок Ейнхарда [9; 4], Відукінда Корвейського [13], Тітмара Мерзебурзького [12], Адама Бременського [11], Саксонського анналіста [6], Гельмольда [10] та авторів Анна-

лів королівства франків [5], Метських [3], Бертинських [1] і Фульдських анналів [2], Хроніки Муассака [7]. Перелічені вище пам'ятки наративної традиції, щоправда, зберегли чимало відомостей про полабських слов'ян, однак, через спорадичність самих свідчень політичні утворення слов'янського Полаб'я зникають зі сторінок писемних джерел на десятки років, що створює «білі плями» в історії регіону і значно ускладнює дослідження неперервних політичних процесів.

Яскравим прикладом остаточно не вирішеної локальної проблеми, дискусії навколо якої мають великий вплив на дослідження суспільно-політичних процесів, є питання місцезнаходження згаданого в Анналах Ейнхарда під 789-им роком [4, с. 87] граду велетського князя Драговіта. Позаяк в подальшому на північновелетських землях сформувався Лютицький союз з демократичним устроєм, наявність на р. Пене [58, с. 77; 33, с. 4–5; 41, с. 143] осередку князівської влади наприкінці VIII ст. з огляду на невелику кількість джерельних свідчень IX – першої половини X ст. стає основним аргументом на користь концепції значних суспільно-політичних трансформацій чи навіть революції у північновелетському суспільстві [58, с. 69; 24, с. 203; 22, с. 54] в той час, як отожднення “*primum civitatem Dragaviti*” з пізнішою Бренною [43, с. 221; 52, с. 41; 19, с. 117–118] дозволяє цю концепцію цілкомито заперечити [50, с. 162; 49, с. 327–328].

Датування появи державності у полабських слов'ян залежало від того, який зміст ті чи інші дослідники вкладали у поняття “державна”. Відповідно до позитивістського підходу, держава формується з появою політичної влади, суверенітет якої поширюється на певну чітко визначену територію. Тож у працях Казимира Ваховського, Освальда Бальцера, Станіслава Закревського, Станіслава Арнольда, Зигмунта Войцеховського, як, зрештою, і в історіографії XIX ст. вже найдавніші політичні утворення полабських слов'ян, на зразок підвладного князю Дервану, розглядалися як утворення державного типу [40, с. 482], а Казимир Тименецький, по суті, поставив знак рівності між осілим плем'ям і державою, вважаючи плем'я первинною формою державності [54, с. 17–18; 40, с. 486]. Натомість прихильники маркси-

стського підходу вважали передумовою державотворення початок антагоністичної боротьби класів, вбачаючи у державі феодального типу єдину можливу на той час (кінець VI – середина XII ст.) для слов'янського Полаб'я форму державної організації [40, с. 481–482]. Однак через відсутність у писемних джерелах прямих вказівок на час появи тут феодалізму довелося датувати державотворення на основі ряду інших його ознак. Зокрема, Гинек Булін, Володимир Прохазка і Герард Лябуда [36, с. 25], Генрик Ловм'яньський і Ришард Марціняк [40, с. 487, 497] стосовно ободритів пов'язували утворення держави зі встановленням примусового податку на користь князя, а останнє, в свою чергу, з появою князівської дружини (В. Прохазка), чи з формуванням сильної централізованої князівської влади, котра представляла інтереси феодалів (Г. Булін) [40, с. 486–487].

Попри сказане вище, зміст основних історіографічних концепцій суспільно-політичного розвитку полабських слов'ян все ж піддається порівняльному аналізу. В історіографії другої половини XIX ст. домінувала концепція традиційного, племінного устрою ранньосередньовічного полабського суспільства. Вільгельм Богуславський писав про відсутність тут привілейованих станів, підданства і професійних воїнів [29, с. 17], вважаючи очільників жуп (згодом деякі дослідники назвуть їх землеробською знаттю) тільки виборними воєначальниками, котрі виконували волю народних зборів [29, с. 14]. Подібні погляди спершу мали і радянські історики, котрі, очевидно, вважали суспільство полабських слов'ян дофеодальним і додержавним, вбачаючи в ньому приклад первіснообщинного ладу. Зокрема, Ніколай Державін у 40-х рр. XX ст., поряд з палкими звинуваченнями на адресу Карла Великого, між іншим, говорить про виборних старійшин і князів, котрі перебувають на службі у полабських слов'ян [15, с. 20].

Натомість Казимир Ваховський наголошував на існуванні в ободритів, велетів, а можливо, і в сербів вже наприкінці VIII – на початку IX ст. великокнязівської влади, яка зазнала кризи у другій половині IX ст. Політичну організацію ободритів польський дослідник окреслював поняттям «військова мо-

нархія» [58, с. 71], а велетського князя Драговіта розглядав як першого серед рівних, наділяючи його також функцією верховного жерця [58, с. 68]. Остання теза виглядала би цілком доречною, якщо припустити, що наприкінці VIII ст. політичний розвиток велетів не перевищував складного вождівства, однак дослідження Єжи Налєпи довели її безпідставність, позаяк припущення ґрунтувалося на невиправданому тлумаченні тексту *Анналів Ейнхарда*: слово «*extemplo*» (відразу, негайно) було прочитане як словосполучення «*ex temple*» (з храму) [43, с. 224].

Дослідження трансформацій політичної організації слов'янського Полаб'я дозволили, зрештою, періодизувати державотворчі процеси на території окремих його частин. Виходячи з ідеї поступального розвитку, німецький дослідник Вольфганг Фрітце визначив наступні 3 фази формування Ободритської держави: до середини IX ст. (I) тут існує багато племен, що входять до племінного союзу і багато князів («*reguli*»), котрі підкоряються одному великому князю; до середини XI ст. (II) – з великої кількості племен формуються 2–3 племінні союзи (ободрити, вагри, полаби), а численні князі втрачають свою владу на користь великого князя; від середини XI ст. (III) – династія Наконідів, котра до цього часу реалізувала верховну владу, переходить до творення об'єднаної держави [34; 37, с. 323].

Ідея поступового переходу від «первісної спільноти» до «феодальної формації» лягла в основу періодизації Герарда Лябуди – першої і, зрештою, єдиної моделі суспільно-політичного розвитку, яка охопила переважну більшість політичних утворень слов'янського Полаб'я і передбачала виділення трьох етапів. Перший період (до середини VIII ст.) Г. Лябуда пов'язує з «військовою демократією», яка мала би бути завершальною фазою первіснообщинного ладу. Другий період, на думку польського дослідника, тривав до межі X–XI ст. у сербів (після чого був штучно перерваний внаслідок завоювання) та до середини XI ст. в ободритів і характеризувався творенням класового суспільства і початками класової державності. Особливістю третього етапу, котрий був властивий тільки для ободритів і розпочався на по-

чатку XI ст.¹, мало би бути зміцнення ранньофеодального устрою в межах монархії Готшалка і Генріха Готшалковича [37, с. 325].

Окреслену вище прогресистську модель ободритського державотворення частково заперечував Володимир Королук. Ймовірно, беручи до уваги тезу Гинка Буліна і Казимира Сласького про формування феодалізму в ободритському суспільстві вже у VI–VIII ст. [40, с. 494], радянський дослідник відстоював концепцію існування сильної Ободритської держави ранньофеодального типу вже наприкінці VIII – в першій половині IX ст., аргументуючи свою думку наявністю тут землеробської знаті, як панівного класу, що експлуатував у своїх маєтках працю залежного населення і навіть рабів [16, с. 8]. Натомість у другій половині IX – на початку X ст. зовнішній фактор і невдалі спроби християнізації, на думку В. Королука, сприяли замороженню ободритського суспільства, в результаті чого ранньофеодальна держава ободритів набула яскраво вираженого характеру лише у другій третині XI ст., за часів правління князя Готшалка [16, с. 9]. Погляди В. Д. Королука поділяє також український дослідник Микола Рудь [21, с. 49; 20, с. 9].

Дещо поміркованішими стосовно рівня феодалізації ободритського суспільства у VIII–IX ст. були Ян Жак і Адам Турашевич. Польські дослідники хоч і говорять про перетворення старійшин на феодальних панів за рахунок використання дармової праці військовополонених і боржників, привласнення лісів і пасовищ, про появу майнового розшарування, приватної власності на землю і класового поділу вже у VIII–IX ст., та все ж зазначають, що у вказаний період абсолютну більшість населення західнослов'янських земель загалом та Ободритського союзу зокрема складали вільні селяни [59, с. 223, 226; 52, с. 76–77]. В той же час ґрунтовні дослідження політичного устрою Ободритського союзу привели Ришарда Марціняка до ви-

сновку, що слов'янське Полаб'я у VIII–X ст. перебувало на дофеодальному і додержавному етапі суспільного розвитку [40, с. 539].

На завершення розгляду концепції ранньофеодального слов'янського Полаб'я зроблю кілька зауваг: по-перше, ця концепція розроблялася, здебільшого, на основі суспільно-політичного розвитку ободритів і мало стосується Південного Полаб'я² та велетських земель³, а по-друге, немає жодних прямих доказів, які би засвідчували функціонування феодальної системи на ободритських землях не те що наприкінці VIII – на початку IX ст., але навіть за часів князювання Готшалка та Генріха Готшалковича (друга половина XI – перша третина XII ст.) Загалом же, теза про існування феодалізму в ободритів ґрунтується на двох доказах: а) розповіді Гельмольда про те, як ободритський князь Біллуг (друга половина X ст.) у розмові з єпископом Вагоном скаржився, що грабують і його села, а згодом передав нові села церкві і б) документах пізнішого часу, котрі засвідчують, що чимало німецьких феодалів з Полаб'я мали слов'янські імена [10, с. 28; 40, с. 495–496; 23, с. 56]. При цьому Г. Лябуда піддав сумніву правдивість змісту оповіді про князя Біллуга, визнаючи, що правда, історичним її тло [40, с. 496]. Однак, навіть якщо припустити, що контекст цієї оповіді справді відображав реалії другої половини X ст., а не сучасного Гельмольду часу (що, зрештою, довести дуже важко), то можна прийти до висновку про існування в ободритському князівстві сіл, котрі сплачували обов'язковий податок на користь князя або на користь церкви, але це не доводить наявності феодальної системи, адже у «Слов'янській хроніці» немає згадок про села, які би сплачували податок члену князівської дружини. І нарешті, слід враховувати, що описану Гельмольдом зустріч князя Біллуга з єпископом Вагоном відділяло від часів Готшалка, принаймні, одне масштабне повстання (1018 р.) [51, с. 110], в ході якого

¹Початок цього етапу Г. Лябуда визначив виходячи з результатів археологічних досліджень Франца Енгеля. Вивчаючи гради і відкриті поселення Північної Макленбургії німецький дослідник встановив, що бл. 1000 р. 46 з 80-ти градусів були покинуті, натомість постало 64 нові гради; подібні явища відбулися і на селі [32, с. 138; 37, с. 320].

²На думку Г. Санчука, Р. Марціняка та Г. Лябуди, полабські серби були завойовані ще до формування у них власної державності [25, с. 103; 40, с. 541; 36, с. 18].

³На думку Г. Лябуди, формування у велетів ранньофеодальної держави співпало в часі із завоюванням їхніх земель [36, с. 325].

будь-яку нав'язану державною структурою могла спіткати доля християнської церкви. Тож розглянута вище згадка не може свідчити про суспільно-політичний розвиток Ободритського князівства у другій половині XI – в першій половині XII ст. Що ж до німецьких феодалів зі слов'янськими іменами, то їхнє існування виглядає цілком закономірним, якщо взяти до уваги, що в Ободритському князівстві перед його завоюванням була князівська дружина, частина якої після смерті князя Ніклота (1160 р.) [51, с. 147; 52, с. 270] і поразки його синів могла присягнути на вірність Саксонському герцогу. В межах тогочасної німецької суспільно-політичної системи практикувалася прив'язка рицарів до земельних володінь, тож колишні ободритські дружинники дуже швидко перетворилися б на феодалів.

Сказане вище ставить під сумнів існування феодалізму у слов'янському Полаб'ї, що, зрештою, повністю відповідає зробленим на підставі аналізу сучасного археологічного матеріалу висновкам Фелікса Бірманна [27, с. 425]. Як зазначають Володимир Ронін та Борис Флоря, головною військовою силою ободритського князівства до моменту його остаточного завоювання було народне ополчення, а переважна більшість вільного населення все ще не була повністю відсторонена від політичної влади [19, с. 125]. За таких умов феодаліні відносини, зрозуміло, не могли домінувати, тож радянські історики, врешті, поставили під сумнів і остаточну сформованість ободритської державності навіть у другій половині XI – першій половині XII ст. [19, с. 125]. Ця остання теза, однак, беручи до уваги активну розбудову церковної організації за часів Готшалка, заснування нових адміністративних центрів (Любек) та навіть початок карбування власної монети Генріхом Готшалковичем [38, с. 176–177], засвідчила неспроможність марксистської методології пояснити особливості суспільно-політичного розвитку полабських слов'ян. Кінець концепції ранньофеодального слов'янського Полаб'я ознаменували дослідження Казимира Мислінського, в ході яких польський історик запропонував відмовитися від пошуку ранньофеодальної держави, позаяк великою помилкою було б вважати, що вона була єдиною можливою формою

державності [41, с. 123–124] у середньовічній Європі. Інший концептуальний висновок польського дослідника полягав у тому, що політико-правовий розвиток полабських слов'ян слід розглядати без прив'язки до соціального розвитку і що цей перший міг проходити значно швидше [41, с. 133].

В цьому контексті варто звернути увагу на розроблену сучасними соціальними і політичними антропологами концепцію стадіального розвитку суспільства від вождівства, через складне вождівство, до державної організації. Характерною рисою кожного з цих етапів, в межах такої моделі, вважається відповідна кількість ієрархічних рівнів прийняття рішень [30, с. 801]. Наприклад, об'єднання кількох сіл на Гавайських островах, будучи першим, тобто, найнижчим рівнем влади, мало б відповідати звичайному вождівству. Результатом об'єднання кількох вождівств була поява другого рівня влади, що відповідав складному вождівству [30, с. 801; 53, с. 168] – стабільній організації з централізованим управлінням і спадковою ієрархією статусів, аристократичним етосом, але без формалізованого і узаконеного апарату примусу [46, с. 16; 14, с. 8–9]. Формування третього рівня влади можливе шляхом підкорення одним складним вождівством сусідніх [30, с. 803], а утворене таким чином політичне утворення, відповідно до традиційної типології теоретиків соціальної еволюції, вважається державою [30, с. 801; 53, с. 168]. Зверхність над підкореними утвореннями вимагала наявності апарату примусу (у слов'ян цю роль, первинно, виконувала князівська дружина), будучи в той же час джерелом його утримання. Наявність цього інституту, підпорядкованого безпосередньо князю вела водночас до зміцнення його позицій всередині рідного племені. Позаяк професійне військо було одним з провідних чинників перетворення складного вождівства в державу і, разом з тим, головним механізмом реалізації влади у початковій фазі ранньої державності, Генріх Фелікс Шмід [45, с. 97, 101–113], Вацлав Ванечек [56, с. 25–40; 57, с. 90–93], Володимир Прохазка [44, с. 151], Олена Мельникова [17, с. 23] та Леонтій Войтович запропонували означати її поняттям «дружинна держава», розуміючи під ним універсальний етап розвитку суспі-

льства, при якому функції держави, що зароджується, виконує, здебільшого, військова організація – дружина чи аналогічна їй військова структура [14, с. 11].

Чимало сучасних дослідників, серед яких – Людомир Лозни, Фелікс Бірманн і Міхал Тимовський розглядають князівства слов'янського Полаб'я VIII–IX ст., як і синхронні їм політичні утворення на теренах пізнішої держави П'ястів, в межах моделі вождівства та різних її варіацій [55, с. 17, 22, 34; 27, с. 416–418; 28, с. 46; 39, с. 86], або співіснування вождівств з т. зв. “big man system” [26, с. 163–164; 39, с. 85]. Переносючи конструкції соціальних еволюціоністів на слов'янський ґрунт потрібно, однак, пам'ятати, що складне вождівство, *per se*, можливе лише у випадку функціонування не більше, ніж двох рівнів прийняття рішень [30, с. 801; 53, с. 168]. Найнижчий рівень практично на всіх слов'янських землях становили т. зв. жупи, окреслені в «Баварському географі» поняттям «*civitates*». Тож другий рівень мав би відповідати племінним князівствам, на зразок смельдінгів, лінонів чи моричан, які, як відомо з тексту «Баварського географа», склалися з кількох «*civitates*» [8, с. 50]. З раніших франкських джерел відомо, що у 809 р. землі смельдінгів були знову включені до Ободритського князівства [5, с. 129; 2, с. 17], а отже, влада ободритського князя, наприклад, Дрожка, принаймні щодо них,

відповідала вже третьому рівню управління, тотожному державі. Цілком можливим є функціонування багаторівневої системи влади і на решті ободритської території, тим більше, що «Аннали королівства франків» згадують про захоплення данським конунгом Годфридом двох її частин («*Abodritorum duas partes*») [5, с. 125], а сучасні дослідження показують, що вже у перші століття після приходу сюди слов'ян міжплемінні ліси і пустки широким пасмом розділяли землі ободритів та полабів і варнів [35, karte 17; 31, с. 55; 47, с. 314; 48, с. 233]. Рівні управлінської ієрархії добре відображаються й археологічними джерелами, які посвідчують на західноободритських і південновелетських землях у IX ст. мережу невеликих кільцеподібних градів [39, с. 38–41; 28, с. 39–49], що займали в адміністративній структурі проміжне місце між великокнязівськими столицями і осередками одиниць жупного типу.

Отже, наразі науковий досвід вказує на те, що державотворчі процеси у слов'янському Полаб'ї найперспективніше було би досліджувати в контексті переходу від традиційних форм політичної влади до дружинної держави. Огляд суспільно-політичних процесів на землях полабських слов'ян свідчить про те, що ця трансформація була зворотною, неоднчасною і, скоріш за все, зумовленою співдією різних груп чинників.

Список використаних джерел

1. Annales Bertiniani / recensuit G.Waitz // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1883. – 173 p.
2. Annales Fuldenses [sive Annales Regni Francorum Orientalis ab Einhardo, Ruodolfo, Meginhando, Fuldensibus Sehgenstadi, Fuldae, Mogontiaci conscripticum continuationibus ratisbonensi et altahensibus] / post editionem G.H.Pertzil; recognovit Fridericus Kurze // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1891. – 153 p.
3. Annales Mettenses Priores / primum recognovit B. de Simson // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatium editi. – Hannoverae et Lipsiae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1905. – 119 p.
4. Annales qui dicuntur Einhardi / post editorem G.H.Pertzil; recognovit Fridericus Kurze // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatium editi. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1895. – 204 p.
5. Annales regni Francorum inde ab A. 741. usque ad A. 829 qui dicuntur Annales Laurissenses maiores / post editorem G.H.Pertzil; recognovit Fridericus Kurze // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatium editi. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1895. – 204 p.
6. Annalista Saxo / herausgegeben von Klaus Nass // MGH. Scriptorum. – T. 37. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 2006. – 752 p.
7. Chronicon Moissiacense // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimo / edidit Georgius Heinticus Pertz. – T. 1. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii avlici Hahniani, 1826. – P. 280-313.

8. *Decriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* (Опис градів і земель на північ від Дунаю) // Войтович Л. В. Галицько-волинські етюди. – Біла Церква : Вид. Пшонківський О.В., 2011. – С. 49-52.
9. Einhardi. Vita Karoli Magni / in linguam Rossicam transtulit ad notationibusque instruxit M. S. Petrova. – М.: Sancti Tomae Institutum, 2005. – 304 p.
10. *Helmoldi presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum* / post Johannem M. Lappenberg iterum recognovit Bernhardus Schmeidler // *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatium editi.* – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1937. – 284 p.
11. *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* / herausgegeben von Bernhard Schmeidler // *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatium editi.* – Hannoverae et Lipsiae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1917. – 353 p.
12. *Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon* // *MGH. Scriptores Rerum Germanicarum. Nova series.* – Berolini: Apud Weidmannos, 1935. – Т. 9. – 631 p.
13. *Widukindi monachi Corbeiensis Rerum gestarum Saxoniarum libri tres* / bearbeitet von P. Hirsch // *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatium editi.* – Hannoverae 1935. – p. 134.
14. Войтович Л. Дискусія про ранню державу / Л.Войтович // *Княжа доба: історія і культура.* – 2011. – № 4. – С. 7-16.
15. Державин Н. Вековая борьба славян с немецкими захватчиками / Н.Державин. – М.: Изд. Всеславянского комитета, 1943. – 96 с.
16. Королук В. К вопросу о раннефеодальной государственности у полабо-прибалтийских славян / В. Д. Королук // *Славяно-германские отношения* / ред. В. Д.Королук, Н. Д. Ратнер, В. М. Турок-Попов. – М. : Наука, 1964. – С. 3-10.
17. Мельникова Е. К типологии предгосударственных и раннегосударственных образований в Северной и Северо-Восточной Европе (Постановка проблемы) / Е. А. Мельникова // *ІІ ж. Древняя Русь и Скандинавия: Избранные труды* / ред. Г. В. Глазыриной и Т. Н. Джаксон. – М. : Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2011. – С. 15-34.
18. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас / Хосе Ортега-і-Гассет; переклад з еспанського Вольфрама Бурггардта. – Нью Йорк: Видання Організації Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ), 1965. – 158 с.
19. Ронин В. Государство и общество у полабских и поморских славян / В.К.Ронин, Б.Н. Флоря // *Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI–XII вв.)* – Москва : Наука, 1991. – С. 116-137.
20. Рудь М. Державотворчі процеси на Полаб'ї у IX–XII ст. / М.О.Рудь // *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць* / гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 75. – 2013. – № 8. – С. 9-12.
21. Рудь М. Етнополітичні процеси у Полаб'ї у VI–VIII ст. / М.О.Рудь // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія.* – 2011. – Вип. 106. – С. 48-51.
22. Саливон А. Вильцы-лютичи / А. Н. Саливон // *Советское славяноведение.* – 1983. – № 2. – С. 49-58.
23. Саливон А. Ободриты. некоторые вопросы общественно-политического строя / А. Н. Саливон // *Советское славяноведение.* – 1981. – № 4. – С. 49–61.
24. Санчук Г. Особенности формирования этнического самосознания у полабских славян (VI–X вв.) / Г. Е. Санчук // *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья.* – М. : Наука, 1982. – С. 195–211.
25. Санчук Г. Формирование государственности и раннефеодальной народности у сорбов / Г. Е. Санчук // *Этносоциальная структура раннефеодальных славянских государств и народностей* / ред. Г. Г. Литаврин. – М. : Наука, 1987. – С. 97–107.
26. Biermann F. Functions of the Large Feldberg Type Strongholds from the 8th/9th Century in Mecklenburg and Pomerania / Felix Biermann // *Sprawozdania Archeologiczne.* – Т. 63. – 2011. – P. 149-173.
27. Biermann F. Land, Elite and Exploitation in Early Medieval Western Slavic Territory / Felix Biermann // *Revue belge de philologie et d'histoire.* – Т. 90. – 2012. – P. 413-428.
28. Biermann F. The small Early Medieval lowland ringforts in Northern Masovia and their counterparts in the northern West-Slavic territory / Felix Biermann // *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii UKSW.* – Т. 4. – Warszawa–Zielona Góra, 2014. – S. 39-49.
29. Bogusławski W. Rys dziejów serbo-łużyckich / Wilhelm Józef Bogusławski. – Petersburg: Druk Jozafata Ohryzki, 1861. – 350 s.
30. Currie T. Rise and fall of political complexity in island South-East Asia and the Pacific / Thomas E. Currie, Simon J. Greenhill, Russell D. Gray, Toshikazu Hasegawa, Ruth Mace // *Nature.* – Vol. 467. – 2010. – P. 801–804.
31. *Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neisse vom 6. Bis 12. Jahrhundert* / hrsg. von J. Herrmann. – Berlin: Akademie-Verlag, 1985. – 587 s.
32. Engel F. Grenzwälder und slawische Burgwardbezirke in Nordmecklenburg: Über die Methoden ihrer Rekonstruktion / Franz Engel // *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder* / hrsg. von Herbert Ludat. – Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 1960. – S. 125-140.
33. Fritze W. Beobachtung zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes / Wolfgang H. Fritze // *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands.* – Bd. 7. – 1958. – S. 1–38.

34. Fritze W. Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat / Wolfgang H. Fritze // *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder* / hrsg. von Herbert Ludat. – Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 1960. – S. 141-219.
35. Gringmuth-Dallmer E. Die Entwicklung der frühgeschichtlichen Kulturlandschaft auf dem Territorium der DDR unter besonderer Berücksichtigung der Siedlungsgebiete / Eike Gringmuth-Dallmer. – Berlin: Akademie-Verlag, 1983. – Karte 17. Die slawischen Siedlungsgebiete westlich von Oder und Neiße.
36. Labuda G. Wytworzenie wspólnoty etnicznej i kulturalnej plemion Słowiańszczyzny połabskiej i jej przemiany w rozwoju dziejowym / Gerard Labuda // *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV 1980 r.* / Pod redakcją Jerzego Strzelczyka. – Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1981. – S. 7–24.
37. Labuda G. Z badań nad osadnictwem i ustrojem Słowian połabskich / Gerard Labuda // *Slavia Occidentalis*. – T. 22. – 1962. – S. 313–326.
38. Leciejewicz L. Główne problemy dziejów obodrzyckich / Lech Leciejewicz // *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV 1980 r.* / Pod redakcją Jerzego Strzelczyka. – Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1981. – S. 167–182.
39. Lozny L. *Prestate Societies of the North Central European Plains, 600–900 CE* / Ludomir R. Lozny. – New York: Springer, 2013. – 96 p.
40. Marciniak R. Ustrój polityczny związku obodrzyckiego do połowy XI wieku / Ryszard Marciniak // *Materiały Zachodniopomorskie*. – T. 12. – 1966. – S. 481–546.
41. Myśliński K. Problem początków państw i narodów u Słowian połabskich / Kazimierz Myśliński // *Geneza i funkcjonowanie wczesnych form państwowości na tle porównawczym* / Pod redakcją naukową Michała Tymowskiego i Mariusza Ziółkowskiego. – Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1992. – S. 117-145.
42. Myśliński K. Zagadnienie roli ziem nad Hawelą i Sprewą jako politycznego ośrodka plemion wieleckich w okresie VIII–X wieku / Kazimierz Myśliński // *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV 1980 r.* / Pod redakcją Jerzego Strzelczyka. – Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1981. – S. 133–153.
43. Nalepa J. Wyprawa Franków na Wielec w 789 r. / Jerzy Nalepa // *Slavia Antiqua*. – T. 4. – 1953. – S. 210–230.
44. Procházka V. Organisaace kultu a kmenové zřízení połabsko-pobaltských Slovanů / Vladimír Procházka // *Vznik a počátky Slovanů* / red. Jan Eisner. – Díl 2. – Praha: ČSAV, 1958. – S. 145-167.
45. Schmid H. Die Burg bezirksverfassung bei den slavischen Völkern in ihrer Bedeutung für die Geschichte ihrer Siedlung und ihrer staatlichen Organisation / Heinrich Felix Schmid // *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*. – Bd. 2. – 1926 – H. 2. – S. 81–132.
46. Service E. *Origins of the State and Civilization. The Process of Cultural Evolution* / Elman Rogers Service. – New York: W. W. Norton & Company, 1975. – 361 p.
47. Skalova H. Mistopisná mapa území Obodriců a Lutičů se slovanskou nomenklaturou / Hana Skalova // *Vznik a počátky Slovanů* / red. Jan Eisner. – Díl 3. – Praha: ČSAV, 1960. – S. 311–316.
48. Sokołowski W. Wagrowie / Wojciech Sokołowski // *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV 1980 r.* / Pod redakcją Jerzego Strzelczyka. – Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1981. – S. 229-237.
49. Sułowski Z. Geneza i upadek państwa Wielec-Luciców / Zygmunt Sułowski // *Kwartalnik Historyczny*. – T. 70. – 1963. – S. 325–340.
50. Sułowski Z. Sporne problemy dziejów związku Wielec-Luciców / Zygmunt Sułowski // *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV 1980 r.* / Pod redakcją Jerzego Strzelczyka. – Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1981. – S. 155–165.
51. Szejtler A. Pod pogańskim sztandarem. Dzieje tysiąca wojen Słowian połabskich od VII do XII wieku / Artur Szejtler. – Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA. – 355 s.
52. Turasiewicz A. Dzieje polityczne Obodryców: od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164 / Adam Turasiewicz. – Kraków: «Nomos», 2004. – 311 s.
53. Turchin P. Evolution of Complex Hierarchical Societies / Peter Turchin, Sergey Gavrilets // *Social Evolution & History*. – Vol. 8. – 2009. – № 2. – P. 167–198.
54. Tymieniecki K. Społeczeństwo Słowian lechickich (ród i plemię) / Kazimierz Tymieniecki // *Lwowska Biblioteka Sławistyczna*. – T. 6. – 260 s.
55. Tymowski M. Tribal Organizations in Pre-State Poland (9th and 10th Centuries) in the Light of Anthropological Theories of Segmentary System and Chiefdom / Michał Tymowski // *Acta Poloniae Historica*. – T. 99. – 2009. – P. 5–37.
56. Vaněček V. *Počátky práva a státu v československu* / Václav Vaněček. – Praha: Všeňrd, 1946. – 177 s.

57. Vaněček V. Prvních tisíc let. Předstátní společenská organisace a vznik státu u českých Slovanů / Václav Vaněček. – Praha: Život a práce, 1949. – 161 s.
58. Wachowski K. Słowiańszczyzna zachodnia / Kazimierz Wachowski / Posłowieм zaopatrzył Gerard Labuda. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2000. – 178 s.
59. Žak J. Studia nad kontaktami handlowymi społeczeństw zachodniosłowiańskich ze skandynawskimi od VI do VIII w. n.e. / Jan Žak. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962. – 323 s.

R. M. Vatsaba,

Ph. D. student,

Ivan Franko National University of Lviv

Department of History of Middle Ages and Byzantine Studies

THE PROBLEM OF STATE FORMATION AMONG THE POLABIAN SLAVS: CONCEPTUAL DIMENSION OF HISTORIOGRAPHY

The article deals with the main issues of research of state formation processes and evolution of forms of the Polabian Slavs political organization. The historiographic models of socio-political development of the Polabian Slavs, the main approaches to determination of state units emergence time on the Polabya territory and periodization of their development are analysed.

The diversity and mutual exclusiveness of the existing concepts makes the analysis of historiography significantly relevant. An important problem lies in usage of different methodological approaches without a single, generally accepted interpretation of terms. In the historiography of the second half of the nineteenth century dominated the concept of traditional, tribal structure of the early medieval Polabian society. On the other hand, in the works of positivist historians, like K.Wachowski, O.Balzer, S.Zakrzewski, S.Arnold, Z.Wojciechowski even the oldest political units of the the Polabian Slavs were considered as formations of a state type. The followers of the Marxist paradigm, correlating the key moment in state formation with the transition from the primitive communism (military democracy) to class society (early feudal state), dated this process in Polabya to the period until the end of the 8th century (V.Korolyuk) or until the middle of the 11th century (G.Labuda, R.Marciniak), or whatsoever argued its completeness even regarding the middle of the 12th century (V.Ronin and B.Floria). Based on theoretical frameworks of social evolutionists L.Lożny, F.Biermann and M.Tymowski consider the lorddoms of 8th–9th century Slavic Polabya, as well as contemporary political units on the territory of the further time Early Piast state, within a chiefdom mode and its different variations.

The article provides some critical reflections on possibility of the feudal system functioning in the Polabian society and on the leading role of chiefdom institutions after the end of the 8th century. Elaborating the suggestions of H.Schmid, V.Vaněček, V.Procházka, E.Melnikova and L.Voitovych, the author proposes considering the state formation processes in Slavic Polabya in light of transition from the traditional types of government to druhtiz state.

Key words: *the Polabian Slavs; Polabya; chiefdom; druhtiz (military fellowship) state; early feudal state.*

Рецензенти: *Сінкевич Є. Г.*, д-р іст. наук, професор;
Срогош Т., д-р іст. наук, професор.

© Вацеба Р. М., 2017

Дата надходження статті до редколегії 23.08.2017